

שבת- יום תרועה וזכרון תרועה

(ראש השנה כט ע"ב)

יום תרועה – בחול או גם בשבת

אין תוקעים בשופר בראש השנה שחל בשבת, מחוץ למקום שהיה בו בית דין (סנהדרין קטנה), בשל גזירת חכמים:

אמר רבא: מדאורייתא מישראל שרי, ורבנן הוא דגזור ביה (=מהתורה אפשר לתקוע בשופר בשבת, וחכמים הם שגזרו), ...שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים (ראש השנה כט ע"ב)

בתלמוד ירושלמי נלמד שאין לתקוע בשופר בשבת מפסוקים:

כתוב אחד אומר: "יום תרועה" (במדבר כט, א), וכתוב אחר אומר: "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד). הא כיצד? בשעה שהוא חל בחול יום תרועה, בשעה שהוא חל

בשבת זכרון תרועה. מזכירין אבל לא תוקעין" (ירושלמי ראש השנה ד, א)

עם זאת שבמקדש היו תוקעים, בשל האמור בפסוק: "והקרבתם" (ויקרא כג, כה) במקום שהקרבנות קריבין אמרין".

מהפסוק "יום תרועה" ממנו למדו בתלמוד ירושלמי שרק כשראש השנה חל ביום חול תוקעים, למד ר' אליעזר את ההיפך הגמור:

שופר וכל מכשיריו דוחין את השבת, דברי רבי אליעזר. מנא ליה לרבי אליעזר הא? ...אלא: אמר קרא: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א) - ביום, אפילו בשבת. ולמאי? אילימא לתקיעה הא תנא דבי שמואל: "כל מלאכת עבודה לא תעשו" (ויקרא כג, כה) יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת, שהיא חכמה ואינה מלאכה. אלא למכשירין (שבת קלא ע"ב)

מאחר והתקיעה עצמה היא חכמה ולא מלאכה, ברור לר' אליעזר שתוקעים בשופר שבת. מהפסוק יש ללמוד שמכשירי השופר, דהיינו להביאו מחוץ לתחום (ירושלמי שבת יט, א), דוחים אף הם את השבת. לפיו, לא רק שאין לאסור לתקוע בשופר בשבת מחשש שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, אלא אף מותר להביא את השופר מחוץ לתחום על מנת לתקוע בו.

דרשת ר' אליעזר: "ביום" שמכשירי השופר דוחים שבת, היא מתוך מכלול של מצוות בהם סובר ר' אליעזר שהם ומכשיריהם דוחים שבת. מהפס': "ולקחתם לכם ביום הראשון" (ויקרא כג, מ), לומד ר' אליעזר שלולב וכל מכשיריו דוחין את השבת, ומלולב למד שסוכה וכל מכשיריה דוחים שבת, ומגזרה שוה לסוכה למד גם כן שמצה וכל מכשיריה דוחים את השבת. כמו כן, מהפס': "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא יב, ג), הוא לומד שמילה וכל מכשיריה דוחים שבת (שבת קלא ע"ב – קלב ע"א). להלכה אין פוסקים כדברי ר' אליעזר, אלא שופר ומכשיריו אינם דוחים את השבת.

בשבת- זכרון תרועה

במחזורים רבים מופיע, שכשחל ראש השנה בשבת, יש לומר בתפילות ובקידוש: "ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה את יום השבת הזה, ואת יום הזכרון הזה **יום זכרון תרועה**". כשראש השנה חל בחול, אומרים: "ואת יום הזכרון הזה **יום תרועה**". הבחנה זו מקורה בגאונים:

אם חל ראש השנה להיות בשבת, אינו אומר יום תרועה, אלא זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין משום גזירה (מסכת סופרים פרק יט הלכה ו')

(כך מופיע גם: רא"ש, ראש השנה ד, יד המציין שרבינו שמואל בן חופני כתב שכך מנהג שתי הישיבות; רמב"ן, וריטב"א ראש השנה לב ע"א; טור ושולחן ערוך או"ח סי' תקפב, ז) הצגת הדברים במסכת סופרים היא חיבור בין ההנמקה של רבא בתלמוד בבלי - שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, ובין הלימוד שבירושלמי מהפסוקים, שיש להבחין בין ראש השנה כשחל בחול ובשבת. הרב צדקיה הרופא, בספר שבלי הלקט (ראש השנה סימן רפו) מציין אף הוא למנהג זה, ומצטט את דברי מסכת סופרים. ובמקום אחר כותב:

יש תמיהין למה לי גזירה דרבה, הא תרי קראי כתיבי: "זכרון תרועה" ו"יום תרועה" ומוקמינן חד בשבת וחד בחול? ומפרשין יש לומר דרבה גופיה מפרש להו לקראי. מאי טעמא אמרה תורה זכרון תרועה? משום גזירה דשמא ילך אצל בקי ללמוד וכו' (שבלי הלקט ראש השנה סימן רצד)

לפיו, גזירת רבה היא קביעה גורפת שאיננה קשורה מהותית לעצם תקיעת השופר, אלא סיבה הקשורה להלכה בהלכות שבת. ואילו הלימוד מהפסוקים "יום תרועה" ו"זכרון תרועה" מלמד על כך שאין צורך לתקוע בשבת בשופר. גזירת חכמים "שמא יעבירו" היא בעקבות הלימוד מהפס' שאין צורך לתקוע. מכאן שיש מקום לחבר את ההנמקות של הבבלי והירושלמי. (ראה: הרב יוסף אנגל, גליוני הש"ס, ראש השנה כט ע"ב). הלכה למעשה כתוב במשנה ברורה (סימן תקפב ס"ק יט):

וכתבו האחרונים, דבדיעבד אם אמר בחול זכרון תרועה וסיים הברכה, אינו חוזר [דהא בתורה כתיב זכרון תרועה אע"ג דמדאורייתא תקיעה שריא בשבת]. והוא הדין בשבת אם אמר יום תרועה, גם כן אינו חוזר.

בחול ובשבת – זכרון תרועה

הרב צדקיה הרופא, מביא גם דעה חולקת:

יש מהן שאומרים שאין לשנות בדבר, אלא בין בחול בין בשבת אומר זכרון תרועה מקרא קדש. מהאי טעמא דדריש להו בסוף פרק יום טוב של ראש השנה (לב ע"ב) "זכרון" אלו זכרונות. ואין התנא מחלק בין בא בחול בין בא בשבת. ופסוקא דאמור אל הכהנים קא דריש דכתיב ביה "זכרון" ולא יום (שבולי הלקט ראש השנה סימן רפו)

לפיו, בכל שנה בין כשראש השנה חל בחול ובין כשחל בשבת, יש לומר תמיד "זכרון תרועה". שהרי גם בשבת אומרים את פסוקי הזכרונות, והמקור ממנו לומדים על אמירת פסוקי זכרונות הוא מפסוק שבפרשת אמור: "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד).

אכן הרמב"ם (הלכות שבת כט, כ), סובר שתמיד יש לומר בנוסח הקידוש "זכרון תרועה": בראש השנה אומר: ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום טוב מקרא קודש הזה את יום הזכרון הזה **זכרון תרועה** באהבה זכר ליציאת מצרים.

וכך כותב הרמב"ם (סדר תפילות נוסח הברכות האמצעיות) ביחס לתפילות ראש השנה:

ברכה אמצעית של ראש השנה ערבית שחרית ומנחה, ...ותתן לנו ה' אלקינו את

יום טוב מקרא קדש הזה **זכרון תרועה** באהבה זכר ליציאת מצרים.

בתרומת הדשן (חלק א, שו"ת, סימן קמה) מפשר בין החולקים, ולפיו בקידוש ובתפילת ערבית יש לומר "זכרון תרועה" משום דלילה לאו זמן תרועה הוא. ובשחרית מוסף ומנחה "יום תרועה", וזה הפשר היישר בעיניו כדי שלא נעשה פלוגתא". אך בכל זאת, הרמב"ם כותב במפורש שגם בשחרית במוסף ובמנחה יש לומר זכרון תרועה.

נראה שהרמב"ם לא ראה צורך להבחין בנוסח הקידוש והתפילות, בין כשראש השנה חל בחול ובין כשחל בשבת. זאת משום שהרמב"ם נימק את אי תקיעת שופר בשבת בנימוקו של רבא בבבלי, ולא הזכיר כלל את הלימוד מהירושלמי:

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר בכל מקום. אף על פי שהתקיעה משום שבות, ומן הדין היה שתוקעין יבא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם. ולמה אין תוקעין? גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו למי שיתקע לו, ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים. או מוציאו מרשות לרשות ויבא לידי איסור סקילה, שהכל חייבים בתקיעה ואין הכל בקיאים לתקוע (רמב"ם הלכות שופר ב, ו)

הרמב"ם בדבריו, מצטט את דברי רבא (ראש השנה כט ע"ב), האומר שמהתורה מותר לתקוע בשופר בשבת, ויש אף לדחות את גזירת חכמים.

הרמב"ם לא ראה צורך להבחין בקידוש ובתפילות כשראש השנה חל בשבת בין "יום תרועה" ו"זכרון תרועה". בכל ראש שנה אנו מעלים זכרוננו לפני ה' ולא רק בתקיעות, אלא גם בתפילה באמירת פסוקי זכרונות מהתורה מהנביאים ומהכתובים. לא רק זאת, ראש השנה נקרא "מקרא קדש" (ויקרא כג, כד). והרמב"ן מסביר את משמעות הביטוי בראש השנה ובמועדים אחרים:

וטעם מקראי קדש - שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה, ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר בקבלה: "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם" (נחמיה ח, י). (רמב"ן, ויקרא כג, ב)

מקרא קודש, זוהי ההתכנסות לתקיעה, לקריאה בשם ה' ולתפילה, ולאחריו שמחה ומשתה, שמקורו בפסוק בנחמיה העוסק בראש השנה. עבודת היום בראש השנה מורכבת אם כן מצדדים שונים. "ובכלל יום תרועה" ו"זכרון תרועה" נכלל הכל, והזכר והמקרא קודש שבדיבור עם התקיעות, חוץ מהמצות עשה המיוחדת שיש בתקיעות" (הראי"ה קוק, עץ הדר השלם, עמ' עח). מכאן שאין צורך לאפיין בצורה מיוחדת את עבודת ה' שבראש השנה החל בשבת לעומת ראש השנה שחל בחול, על אף שאין תוקעים בשבת בשל גזרת חכמים.

אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות - כדי שתמליכוני עליכם.

זכרונות - כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה? בשופר (ראש השנה טז ע"א)

האמירה בפה עם מילים בעלות משמעות, הם בפסוקים ובפיוטים הנאמרים בתפילת היום-מלכויות זכרונות ושופרות, וזה נעשה בכל השנים. אכן, כשראש השנה חל בחול גם תוקעים בשופר- אמירה משמעותית ללא מילים. ועל כן, לפי הרמב"ם והסוברים כמותו, גם כשראש השנה חל בשבת, יש לומר: "זכרון תרועה".